

TEMAPRESENTATION DELTAGANDE OCH INFLYTANDE – INKLUDERINGENS DEMOKRATISKA OCH POLITISKA MÖJLIGHETER

Temaredaktör: Erik Andersson

I detta temanummer står det klart att deltagande och inflytande är centralt för ett fungerande demokratiskt samhälle. Inkludering, det vill säga att i demokratisk och offentligt heterogen mening vidga och fördjupa demokratiska verksamheter och effektivisera lösningen av gemensamma problem (Young, 2000), genom deltagande och inflytande har bland annat visat sig vara ett sätt att öka effektiviteten i beslut men också stärka arbetet för demokrati och mänskliga rättigheter (jfr Demokratiutredningen, 2000; Simovska & Bruun Jensen, 2009; Head, 2011). I flera studier visar det sig även att en hög grad av deltagande och inflytande stärker det sociala kapitalet som i sin tur ökar tilliten mellan människor och institutioner (jfr Wennerholm Juslin & Bremberg, 2004; Liljeberg, 2005; Statens folkhälsoinstitut, 2011). Syftet med temanumret har varit att samla bidrag från olika akademiska fält och presentera olika exempel på demokratiskt angelägna områden i vilka människor av olika anledningar får det svårt att delta och utöva inflytande och på så sätt vidga och fördjupa verksamheten och hantera de gemensamma problemen/uppgifterna. Den övergripande intentionen med temat är därför att ge perspektiv på demokratins pedagogiska utmaningar, det vil säga den typ av utmaningar som handlar om att möjliggöra mänskligt växande och handling. Motsatsen till att möjliggöra mänskligt växande och handling är när stora grupper av samhällets medlemmar, exempelvis barn och unga, av olika anledningar exkluderas genom ett bristfälligt tillträde till det offentliga rummet. Risken för ett demokratiskt underskott är då överhängande genom att dessa samhällsmedlemmars åsikter, erfarenheter och kunskaper går om intet. För barn och unga kan detta komma till uttryck genom en syn på dessa som framtidens medborgare, ett medel för att nå vuxnas mål eller 'human becomings' istället för att se dem som aktörer, ett värde i sig själva, som 'human beings' (Andersson, 2012, 2013). Temanumret innehåller bidrag från olika forskningsstudier och utvecklingsprojekt som på skilda sätt behandlar deltagande och inflytande. Temanumret ska alltså ses som en kritiskt konstruktiv röst som syftar till att uppmärksamma delar av demokratins pedagogiska utmaningar, att utifrån ett inkluderande förhållningssätt ge perspektiv på betydelsen av deltagande och inflytande som en demokratisk och politisk möjlighet.

ERIK ANDERSSON

Fil. Dr. i pedagogik

*Verksam vid Institutionen för Hälsa och Lärande,
Högskolan i Skövde, Box 408, 541 28 Skövde*

E-post: erik.andersson@his.se

Hur demokrati tolkas och tillämpas varierar genom olika teoribildningar. Vi kan dock konstatera att grunderna för det svenska demokratiska samhället, enligt Demokratiutredningen (2000), grundar sig på människans okränkbarhet och människans lika värde. Demokrati är enligt utredningen därför också en rörelseriktning som måste hållas vid liv då människornas lika värde ständigt sätts på prov i olika sammanhang. Men demokrati är inte bara ett mångfacetterat begrepp, det är också en praktisk realitet som kan ta sig uttryck på en mängd skilda sätt:

Democracy is not an all-or-nothing affair, but a matter of degree; societies can vary in both the extent and the intensity of their commitments to democratic practice. Some or many institutions may be democratically organized, and in any such nominally democratic institution the depth of its democratic practice can vary. (Young, 2000, s. 5)

Ett konkret exempel på en institution som varierar i sina demokratiska innebörder och villkor – och som är en gemensam angelägenhet i samtliga av temanumrets bidrag – är (formell) utbildning. Synen på utbildning får konsekvenser för den enskilde individen i mänsklig gemenskap och för den mänskliga gemenskapen. Utbildning kan exempelvis förstås som 'produktion av rationella, autonoma individer; som en ekonomisk transaktion; som en fostran av demokratiska medborgare; som produktionen av kunder och arbetskraft och så vidare' (Andersson, 2013, s. 224). Utbildning innebär någon form av socialt system som bygger på grundläggande antaganden om livet i gemenskap och som – genom att vara ett socialt system – ytterst syftar till bevarande och förnyelse av världen. Med Hannah Arendts ord skulle vi kunna säga att utbildning handlar om 'hur varje individs nya början kan bli till' då varje människa är ett initium: 'ny börjare och en nybörjare' (Biesta, 2006, s. 20). Utbildning som ett socialt system av antaganden (om människorna, vad som är värdefullt nu och i framtiden etc.) syftar således till att 'möjliggöra födelsen av något nytt – att skapa plats åt ny början och (ny)börjare – och samtidigt rädda världen från dess undergång' (Andersson, 2013, s. 224). Utbildning som en gemensam nämnare för samtliga bidrag i temanumret understryker att det demokratiska samhällets fortlevnad och utveckling i hög utsträckning bör förstås och hanteras som en pedagogisk utmaning i vilken samhället och dess olika institutioners villkor och möjligheter bland annat blir en fråga om makt, deltagande och inflytande.

MAKT, DELTAGANDE OCH INFLYTANDE FÖR ÖKAD FOLKHÄLSA

I en samlad volym av vetenskapliga studier framkommer resultat som visar ett starkt samband mellan deltagande och inflytande relativt psykisk och social hälsa (Wennerholm Juslin & Bremberg, 2004). Reellt inflytande, trygga relationer och socialt deltagande stärker hälsan. Vad som benämns som delaktighet och inflytande utgör det första målområdet för Sveriges nationella folkhälsopolitik och pekas ut som en av de mest grundläggande förutsättningarna för folkhälsan (Liljeberg, 2005; Statens folkhälsoinstitut, 2011). Statens folkhälsoinstitut skriver att 'Individer och grupper måste känna att de kan påverka sina egna livsvillkor och utvecklingen av samhället, annars uppstår utanförskap och känslor av maktlöshet' (2011, s. 6). Det finns utifrån typen av resonemang ett starkt samband mellan makt – det vill

säga möjligheten att handla (Arendt 1958/1998) – och ohälsa. För Arendt är det genom deltagande, genom att handla, som människorna kan vara fria och forma det goda livet. För Arendt är varje handling en födelse med nya möjligheter att uppnå det goda livet. Detta innebär en möjlighet att i interaktion och kollektivt deltagande skapa något nytt. Ingen besitter därför makt, eftersom makt 'uppstår mellan människor som lever samman och den försvinner så snart de skingras' (Arendt 1958/1998, s. 272). Men samtidigt finns det gränser för makten vilka ligger utanför den själv genom att andra maktkonstellationer, andra grupper, existerar samtidigt: 'Att pluraliteten på detta sätt begränsar makten är ingen tillfällighet eftersom den från första början varit den grundläggande förutsättningen för makt' (Arendt, 1958/1998, s. 273). Makt blir således en fundamental del av ett aktivt samhällsmedlemskap eftersom det både frambringar nya och upprätthåller gamla samhällsinstitutioner. Eftersom handlandets primära funktion är att öppna upp för nya möjligheter som en del av ett aktivt medlemskap i samhället kommer handlandet alltid, enligt Arendt, överskrida den juridiska ordningen genom skapandet av nya rum för frihet. Mot bakgrund av Arendts maktteori blir det beklagligt att konstatera att den faktor som har allra starkast effekt på upplevelsen att kunna påverka sitt eget liv är hälsan. Ungdomsstyrelsen (2010) konstaterar att unga med självskattat dålig hälsa har 20 till 30 procent lägre upplevelse av delaktighet än de med god hälsa. Det visar sig också att unga med låg självkänsla upplever lägre grad av delaktighet och att de med dålig hälsa uttrycker ett svagare stöd för demokrati som begrepp. Minskad tillit och minskad möjlighet till handling leder alltså inte bara till ökad ohälsa, det leder även till att den demokratiska samhällsutvecklingen äventyras. Jen med flera (2010) visar i en studie om relationen mellan självskattad hälsa och social tillit att hälsa har en positiv relation till social tillit på individ- och nationsnivå. Demokratirelaterade attityder är därmed direkt beroende av hälsan vilket bland annat visar sig genom att unga med dålig hälsa är mindre villiga att vara med och påverka i sin egen kommun (Ungdomsstyrelsen 2010). Upplevelsen av god hälsa medför en ökad upplevelse av att kunna påverka den egna livssituationen.

Deltagande och inflytande har alltså avgörande betydelse för folkhälsan – en politiskt demokratiskt vital angelägenhet för samhällets olika institutioner. Mot bakgrund av ovan är det därför lätt att konstatera att samhällets institutioner står inför en pedagogiskt demokratisk utmaning: att möjliggöra för samhällets medlemmar att delta, utöva inflytande och känna delaktighet i de frågor som rör deras välfärd och hälsa, att låta samhällets exkluderade och marginaliserade medlemmar ta plats som politiskt relevanta och betydelsefulla samhällsmedlemmar.

DELAKTIGHET SOM PEDAGOGISKT VÄRDE OCH UTMANING I ETT FÖRÄNDERLIGT SAMHÄLLE

Delaktighet genom deltagande och inflytande – att äga och vara en del av en påverkbar social miljö – utgör ett centralt värde i dagens pedagogiska forskning och praktiker. Att bygga på delaktighet är viktigt eftersom detta möjliggör relationsskapande, inkludering och skapandet av meningsfullhet. Att bygga på pedagogiska värden så som delaktighet innebär också att prioritera kommunikation och

utvecklandet av en kommunikativ förmåga eftersom möten mellan människor påverkas av dess kommunikativa inslag. Det är genom kommunikationen det är möjligt att skapa ett utrymme för deltagande. Villkoren för kommunikation är också avhängigt möjligheten till handling, det vill säga makt (Arendt, 1958/1998). Kommunikation ska då i huvudsak förstås som en form av gemensamt delande av något vilket inkluderar ett görande i form av till exempel ett meningsutbyte i vilket en förståelse om det som delas kan uppnås och som kan leda till ett förändrat handlande. I ett föränderligt samhälle är förmågan att kommunicera och förmågan att anpassa sig till olika sammanhang centralt, inte minst mot bakgrund av en tilltagande digitalisering av samhället. Digitalt genererade samhällsförändringar, ökade möjligheter att handla genom de digitala medierna, tillsammans med en tilltagande situation av kulturell, etnisk och nationell rörlighet motiverar och påkallar behovet av att förstå vår tids deltagande och inflytande (jfr Castells, 2009). Hur ser exempelvis barn och ungas möjligheter till deltagande och inflytande i samhället ut? Enligt Gerodimos och Ward (2007) behöver de demokratiska institutionerna anpassa sig mer i relation till samhällets förutsättningar och barn och ungas villkor, en aspekt som fångas upp av de senaste utvecklingstendenserna inom forskning om politisk socialisation.

Erik Amnå med flera (2009) har identifierat flertalet utmaningar för forskningen om politisk socialisation, det vill säga den forskning som studerar människors tillägnande av samhälleliga och politiska värderingar och normer, olika typer av medborgarkunnighet och så vidare. Typen av utmaningar är även relevant för annan typ av forskning som intresserar sig för politiska och demokratiska processer och skeenden (exempelvis i skolan). Forskningen är enligt Amnå med flera i behov av att begreppsligt förstå och hantera den unga människan som deltagare i sin egen socialisation och inte som ett passivt objekt för institutionell fostran. Det är därför också nödvändigt att integrera olika livskontexter och försöka förstå betydelsen och konsekvenserna av dessa. Detta innebär att förändringar i unga människors livskontexter måste tas på allvar. Ett representativt exempel på detta är Skolverkets rapport (2010) med titeln *Morgondagens medborgare. ICCS 2009: svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning*. Skolans politiska socialisationsuppdrag är centralt och som ytterst handlar om att på demokratisk grund bevara och utveckla ett visst önskvärt samhälle. Sättet att ta sig an detta uppdrag, och de antaganden på vilket detta vilar, får konsekvenser för barn och ungas möjligheter att delta som samhällsmedlemmar. I Skolverkets rapport finns tydliga uttryck för en syn på unga i vilket de värderas för sitt framtida medborgerliga deltagande och inte som deltagare här och nu – något som titeln på rapporten tydligt visar (se Andersson, 2012). Skolans uppgift blir med detta synsätt begränsad till att göra de unga kompetenta och redo för framtiden – skolans uppgift begränsas således till att skapa framtida vuxna. I dagens skola sker detta på en allt mindre demokratisk grund (jfr Carlbaum, 2012) genom en ökad mängd nationella prov, utökad betygsskala och betygssättning lägre ner i årskurserna samt ökad administrativ belastning och kontroll av lärare – tydliga uttryck för en entonig fokusering på skolans så kallade kunskapsuppdrag. Att enbart fokusera denna typ av politisk socialisation, en för-

beredelsernas och bevarandets utbildning, exkluderar unga och signalerar att deras samhällsdeltagande endast är värt något i egenskap av att vara vuxen, att de inte räknas här och nu samt att det inte finns plats för förnyelse (jfr Andersson, 2012). Vidare finns det, inom den politiska socialisationsforskningen, ett behov av att definiera och förstå politiskt och demokratiskt deltagande brett genom att inte enbart fokusera formella institutioner och snäva politiska former och uttryck – det vill säga att erkänna och undersöka mängden sociala och kulturella sammanhang i vilka politiska aktiviteter äger rum (exempelvis de sociala medierna, se Andersson 2013). I sammanhanget blir det också relevant att beakta att samhällelig delaktighet i framtiden kommer att påverkas av åtminstone tre sociokulturella förändringsaspekter: förändringen i relationen mellan medborgaren och nationsstaten; karaktären på det medborgerliga deltagandet samt de nya mediernas roll (Loader, 2007). De traditionella sociala och kulturella institutionerna (familjen, frivilligorganisationer, kyrkan osv.) vilka tidigare utgjort centrala institutioner för den politiska och medborgerliga socialisationen har kommit att utmanas och deinstitutionaliseras (Loader, 2007; Dahlgren, 2009). Vår tids samhällsförändringar aktualiserar behovet av att förstå, undersöka och förklara deltagande och inflytande i sitt aktuella sammanhang.

Människor som känner delaktighet genom att vara deltagare och utöva inflytande kan i större utsträckning utveckla sin demokratiska förmåga och känna självförtroende. En positiv effekt av detta är att de då kan medverka i en demokratisk samhällsutveckling. Studier visar att deltagande har en förmåga att stärka social utveckling, skapa organiseringskapacitet och förändring i aktuella miljöer (se exempelvis Checkoway & Gutiérrez, 2006). När det kommer till ungas representation i samhället visar en europeisk studie att unga till övervägande del har få möjligheter att engagera sig i diskussioner om framtida ekonomiska, sociala och miljömässiga frågor, att de sällan ges möjligheten att uttrycka sina preferenser i institutioner dominerade av vuxna (Matthews, Limb & Taylor, 1999). I en australiensisk studie argumenterar Wearing (2011) för att ett rättighetsbaserat och inkluderande förhållningssätt bidrar till att möjliggöra självförtroende, motståndskraft och kapacitet hos de i utanförskap vilket kan motverka social exkludering. Samhället står alltså inför en pedagogisk utmaning – att på demokratisk grund möjliggöra och tillförsäkra samhällsmedlemmarnas deltagande och inflytande – och i temanumret har denna pedagogiska utmaning preciserats till bidrag om samhällets sociala hållbarhet, arbetsmarknadspolitiska lösningar och formell utbildning.

SAMHÄLLSFÖRÄNDRINGAR OCH PEDAGOGISKA UTMANINGAR: SOCIAL HÅLLBARHET, ARBETSMARKNADSPOLITISKA ÅTGÄRDER OCH FORMELL UTBILDNING.

I temanumret aktualiseras olika pedagogiska utmaningar som vi står inför i dagens samhälle. Artiklarna bidrar empiriskt och teoretiskt till att ringa in, diskutera och ge exempel från tre betydelsefulla områden: socialt hållbara samhällen, arbetsmarknad och utbildning. De frågor som aktualiseras kan förstås utifrån samhällets påtagliga förändringar, något som utmanar och sätter befintliga samhällsinstitu-

tioner på prov. Vilka villkor, förutsättningar och möjliga lösningar finns för att skapa utrymme för inflytande och deltagande i samhällets utveckling? Hur kan vi förstå och förklara olika typer av demokratiska och politiska processer av inkluderande och exkluderande karaktär? Vilka möjligheter för handling finns och vilka samhällsmedlemmar tillåts växa i mångfalden pedagogiska rum? Vilken betydelse har ålder, kön, klass, etnicitet och kultur för vem jag kan bli som samhällsmedlem och för att kunna växa som människa? Utbildning är en återkommande angelägenhet i samtliga bidrag. I temanumret uttrycks, vad jag skulle vilja kalla, en sociopolitisk betraktelse av utbildning vilket innebär en betoning på utbildningens politiska och moraliska innebörder i vilket utbildningsprocesser betraktas som diskursiva och kommunikativa. Det vill säga det som sker i utbildningen innefattar ständigt politik-, moral- och maktdimensioner. Detta konstaterande är centralt för temanumret. När vi förstår utbildning som en i huvudsak kommunikativ praktik blir den centrala mekanismen deltagande, det vill säga när alla känner till de gemensamma angelägenheterna och intresserar sig för dem (Biesta, 2007). Deltagarnas aktiviteter får då förbindelser med andra och utbildningen uppstår genom att deltagandet kommer att handla om att 'äga en social miljö' (Biesta, 2007, s.41). Hur villkoras "ägandet" i olika sociala miljöer och hur kommer detta "ägande" till uttryck? Temanumret består av sex bidrag som på olika sätt tar sig an frågan om deltagande och inflytande, inkluderingens demokratiska och politiska möjligheter.

I temanumrets första bidrag aktualiserar och diskuterar *Hans Abrahamsson* dialogens och, vad han kallar, medskapandets betydelse i "vår tids stora samhälls-omdaning". Begreppet medskapande, tillsammans med inriktningen mot dialog, kan ses som ett uttryck för ett demokratiskt politiskt förhållningssätt som kan vara fruktbart för att möta och med nödvändighet hantera de utmaningar som en socialt hållbar utveckling väcker. Artikeln rör sig på olika samhällsnivåer och tar sin utgångspunkt i de globala förändringarna och villkoren samt hur dessa inverkar i det lokala samhällets omdaning. Vad blir egentligen den lokala demokratiens förutsättningar och villkor i en global värld? Vad blir kommunpolitikerns och statstjänstemannens roll och ansvar? Hur kan och ska samhällsmedlemmarna involveras i omdaning av det lokala samhället? Vilken roll får forskaren och vad blir den nya kunskapsproduktionens villkor och möjligheter? Medskapande används i artikeln som ett analytiskt och normativt begrepp för att synliggöra och visa hur komplexa samhällsutmaningar kan förstås och hanteras. Tre så kallade synvänder framförs och som handlar om ett skifte i sättet att se på och förhålla sig till samhällsmedborgaren, kunskapsproduktion samt makt. Artikeln kan ses som ett bidrag till diskussionen om den socialt hållbara utvecklingen och dess politiskt demokratiska utmaningar i ett lokalt sammanhang i en global värld.

Genom det andra bidraget förflyttas temat om deltagande och inflytande till en empiriskt konkret arena i form av ett social- och arbetsmarknadspolitiskt projekt som syftade till att minska ungas långtidsarbetslöshet och förändra praxisen hos berörda samhällsinstitutioner. *Ina von Schantz Lundgren* och *Mats Lundgren* visar hur och på vilka grunder typen av projekt har svårigheter att bidra till en permanent förändring av de olika institutionernas verksamheter även om projekt

som åtgärd kan vara framgångsrikt för att lösa akuta problem här och nu. Hur kommer det sig att framgångsrika projekt som uppfyller sina projektmål har så svårt att påverka organisationers praxis i riktning mot mer långsiktiga mål, så kallade effektmål? Författarna konstaterar att den så kallade arbetslinjen inte mer än delvis lyckas förändra och normalisera de unga som deltagit i projektet vilket författarna menar kan vara en förklaring till att vissa unga fortsatt befinner sig i ett utanförskap. Den politiska styrningen som ger ramarna för social- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder ger heller inga svar på hur vissa individer, enligt författarna, överhuvudtaget ska kunna stå till arbetsmarknadens förfogande. Författarna menar att den så kallade arbetslinjen inte kan vara ett självändamål, 'att alla ska ha ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden när förutsättningar saknas'. Artikelnen ger ett värdefullt bidrag till att på pedagogisk grund förstå projektformens styrkor och svagheter samt försök till förändring av praxis inom den komplexa ungdomsarbetslöshetsfrågan.

I det tredje bidraget från *Marianne Dovemark* och *Ann-Sofie Holm* sker en förflyttning mot den svenska gymnasieskolan som empirisk arena. Författarna undersöker och diskuterar förortens gymnasieskola, dess villkor och möjligheter som en skola för alla. Studien tar plats i en för tiden politiskt känslig fråga i vilka flera sociala krafter gör anspråk på skolan och som handlar om det fria skolvalet, friskolor och privata aktörers vinster i den svenska välfärden. Den svenska skolan har traditionellt byggt på ett välfärds- och offentlighetsideal, en vision om jämlikhet och inkludering – det vill säga en skola för alla. Men sedan drygt ett årtionde tillbaka står den svenska skolan inför en situation i vilken mer privata intressen har satts i det främsta rummet. Privatiseringen av den svenska skolan har, som skolforskning visar, lett till en alltmer segregerad skola med sjunkande elevresultat och minskad likvärdighet mellan skolor. En skola för alla visar sig stå i konflikt med en skola för marknaden och kollektiv och gemensam bestämmanderätt över skolan står i konflikt med föräldrarnas och elevens valfrihet. Till detta ska läggas den enligt författarna stereotypa debatten om svensk skola där vinnare och förlorare utses 'mot bakgrund av betygsstatistik, mer sällan mot elevers och lärares egna beskrivningar och uppfattningar'. Av denna anledning väljer författarna att kvalitativt lyfta fram elevernas och lärarnas röster vilka återfinns på Aspskolan, en kommunal gymnasieskola i en socialt utsatt, stigmatiserad storstadsförort i Sverige. Författarna visar hur det fria skolvalet leder till en homogenisering av elevsammansättningen på skolan samtidigt som de också visar vilka möjligheter och hinder eleverna möter i sin skolvardag. Artikelnen reser, genom sitt kunskapsbidrag, frågor om vad skolan blir som offentligt rum i relation till klass och etnicitet samt hur vi kan förstå skolans demokratiska samhällsuppdrag när skolan tenderar att bli en etnifierad offentlig plats med starka gränser mellan "svenskarnas skola" och "invandrarnas skola".

Det fjärde bidraget dröjer sig kvar i skolan som empirisk arena även om andra arenor, så som socialtjänst, också berörs. *Erik Andersson* och *Susanne Sandgren* har med utgångspunkt i Skaraborgs kommunalförbunds regionala utvecklingsprojekt, Fullföljda studier, fördjupat sig i frågan om delaktighetens betydelse för

fullföljandet av studier. En analys sker inom ramen för den inom projektet genomförda kartläggningen av femton kommuners framgångsfaktorer i fullföljandet av studier. I tidigare undersökningar konstateras det bland annat att ett av de främsta skälen till att elever inte fullföljer sina studier står att finna i "vuxna som inte bryr sig" samt ett "dåligt bemötande i skolan". En framgångsfaktor för att komma tillrätta med detta, och som nämns i flera sammanhang, är just delaktighet. Så vilken betydelse har då delaktighet som pedagogik och demokratiskt värde för fullföljandet av studier i skolan? Med utgångspunkt i ett empiriskt omfattande material bestående av intervjuer med politiker och tjänstemän i Skaraborgs femton kommuner, utvärderings- och projektrapporter, skrifter och forskningslitteratur visar författarna att Sveriges kommuner står inför en pedagogisk utmaning som bland annat innebär att relevanta professionella behöver tillämpa ett pedagogiskt förhållningssätt baserat på lyhördhet, dialog och öppenhet. Artikeln ger värdefull kunskap till de professionella som arbetar med att se till att barn och unga fullföljer sina studier och utgör samtidigt ett kunskapsbidrag till ett fält som är i stort behov av forskning.

Helene Elvstrand intar i det femte bidraget ett empiriskt nära perspektiv på den svenska grundskolan som en demokratisk arena för deltagande och inflytande. Författaren använder ett liknande grepp som i artikelbidrag tre och menar att alltför mycket av den skolpolitiska offentliga diskussionen har kännetecknats av att vissa röster glöms bort och exkluderas i det offentliga samtalet. I det här fallet är det elevernas röster: 'Pratet om eleverna är mer synligt än de samtal där elever blir inkluderade'. Det finns enligt författaren relativt få praktisknära studier av delaktighet i vilket elevernas erfarenheter av demokratiska processer och skeenden i skolan studeras. Mot denna bakgrund presenteras ett nytt och empiriskt grundat begrepp – att inflytandeförhandla. Inflytandeförhandling är något som sker mellan elever och lärare och som visar sig kräva vissa färdigheter hos eleven och som gör att alla elever inte har möjligheter att vara delaktiga. Artikeln aktualiserar frågan om delaktighetens gränser, villkor och förutsättningar. Vad krävs egentligen av eleven för att utöva inflytande som påverkar det som sker i skolans undervisning och vad blir lärarens och skolans uppgift för att möjliggöra så att fler kan ha inflytande (och kanske en annan form av inflytande)? Artikeln ger värdefull empiriskt baserad kunskap för att, i bred mening, förstå skoldemokratiska situationer och processer, dess villkor, gränser och utmaningar. I resultatet visar det sig bland annat att en del lärare inbjuder till mer delaktighet än andra, något som blir högst relevant att bära i minnet när vi läser temanumrets sista bidrag med empirisk inplacering i den svenska lärarutbildningen.

Temanumret avslutas med en analys av en problematisk situation i den svenska lärarutbildningen. *Maria Hedlin* och *Magnus Åberg* problematiserar och diskuterar utifrån en faktisk händelse olika sätt att förstå "kvinnligt" och "manligt" i den parallella processen att utbilda blivande lärare. Vad som sätts på spel i artikeln är således frågan om lärarutbildningens uppdrag att utbilda om jämställdhet och kön som ett undervisningsinnehåll och samtidigt socialisera studenterna i en jämställd och könsmedveten riktning som gör att de kan leva och förmedla

skolan och fritidshemmets värdegrund i sin profession. Men hur ska lärarutbildare och medstudenter agera när en grupp studenter, i det här fallet manliga studenter inom ramen för en kvinnodominerad kurs, uppträder arrogant och nedlåtande mot de kvinnliga studenterna? I artikeln framkommer det att de involverade lärarutbildarna prövar en förklaringsmodell som på sätt och vis legitimerar männens beteende och som har svårt att lösa problemet. Författarna visar på tre olika sätt att förstå den aktuella situationen och konstaterar att talet om inkludering och praktiserandet av exkludering 'synliggör vikten av att lärande om deltagande, inkludering och exkludering, måste gå utöver rent formella kunskaper'. En möjlig slutsats av artikeln är att lärarutbildningen i betydande omfattning bör vara en demokratisk plats i vilken de studerande kan mötas som jämlikar, något som förutsätter att lärarutbildare tar ett aktivt ansvar för att utmana studeranden och de djupare liggande (köns)identiteter som konserverar problematiska könshierarkier. Artikeln tillför kunskap som är värdefull för att förstå betydelsen av, vad jag skulle vilja kalla lärarutbildningens trippelprocess. Det vill säga att lärarstudenten (i det här fallet) utvecklar kunskap om jämställdhet och kön samtidigt som undervisningen bedrivs på ett visst sätt i lärarutbildningen (som genererar vissa följesmeningar). Dessa två processer, lärarstudentens utveckling av kunskap och undervisningens genomförande, får konsekvenser för en tredje process – den blivande lärarens egna pedagogiska grundsyn och sätt att genomföra sitt uppdrag i en annan pedagogisk utbildningspraktik.

Deltagande och inflytande – inkluderingens demokratiska och politiska möjligheter är ett mångfacetterat och angeläget tema som i ovan nämnda fall landar inom områdena socialt hållbart samhälle, arbetsmarknad och formell utbildning. Men det demokratiska livet begränsas inte till dessa tre områden om vi förstår demokrati som ett socialt och politiskt handlande, kollektivt beslutsfattande, uppbyggnad, bevarande och omvandling av liv i förening med andra (Biesta 2006, s.111). Demokrati som ett liv i förening med andra bygger på vissa etiska värden i rörelse då demokrati ständigt måste hållas vid liv eftersom människornas lika värde ständigt sätts på spel (Demokratiutredningen, 2000). Att demokrati varje dag behöver försvaras och levas för att bestå är enligt min bedömning även ett rimligt förhållningssätt till forskning, vilket pekar på forskarens offentliga ansvar och uppgift att förse med kunskap som i någon mening kan bidra till ett bättre samhälle.

Med hopp om givande läsning!
/Temaredaktör, Erik Andersson

REFERENSER

- Amná, E., Ekström, M., Kerr, M. & Stattin, H. (2009) Political socialization and human agency. The development of civic engagement from adolescence to adulthood. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 111(1), 27–40.
- Andersson, E. (2012) The political voice of young citizens: educational conditions for political conversation – school and social media. *Utbildning & Demokrati*, 21(1), 97–120.
- Andersson, E. (2013) *Det politiska rummet. Villkor för situationspolitisk socialisation i en nätgemenskap av och för ungdomar*. Örebro Studies in Education 36, Örebro Studies in Educational Sciences with an Emphasis on Didactics 4. Örebro: Örebro universitet.
- Arendt, H. (1958/1998) *Människans villkor. Vita activa*. Göteborg: Daidalos.
- Biesta, G. (2006) *Bortom lärandet: demokratisk utbildning för en mänsklig framtid*. Lund: Studentlitteratur.
- Biesta, G. (2007) Den kommunikativa vändningen i Deweys Demokrati och utbildning. I T. Englund (red.), *Utbildning som kommunikation. Deliberativa samtal som möjlighet* (s. 33–50). Göteborg: Daidalos.
- Castells, M. (2009) *Communication power*. Oxford: Oxford University Press.
- Carlbaum, S. (2012) *Blir du anställningsbar lilla vän? Diskursiva konstruktioner av framtida medborgare i gymnasier reformer 1971-2011*. Statsvetenskapliga institutionens skriftserie 2012:2. Umeå: Umeå Universitet.
- Checkoway, B. N. & Gutiérrez, L. M. (2006) Youth Participation and Community Change: An introduction. *Journal of Community Practice*, 14(1-2), 1–9.
- Dahlgren, P. (2009) *Media and Political engagement. Citizens, communication, and democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Demokratiutredningen (2000) *En uthållig demokrati! Politik för folkstyre på 2000-talet*. Statens offentliga utredningar SOU 2000:1. Stockholm: Fritzes.
- Gerodimos, R. & Ward, J. (2007) Rethinking online youth civic engagement: reflections on web content analysis. I D. B. Loader (red.), *Young citizens in the digital age. Political engagement, young people and new media* (s. 114–126). New York: Routledge.
- Head, B. W. (2011) Why not ask them? Mapping and promoting youth participation. *Children and Youth Services Review*, 33(4), 541–547.
- Jen, M. H., Sund, E. R., Johnston, R. & Jones K. (2010) Trustful societies, trustful individuals, and health: An analysis of self-rated health and social trust using the World Value Survey. *Health & Place*, 16, 1022–1029.
- Liljeberg, K. (2005) *Hur påverkas hälsan av delaktighet och inflytande i samhället? En litteratursammanställning*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut 2005:2.
- Loader, B. D. (2007) Introduction: young citizens in the digital age: disaffected or displaced? I B. D. Loader (red.), *Young citizens in the digital age. Political engagement, young people and new media* (s. 1–17). New York: Routledge.
- Matthews, H., Limb, M. & Taylor, M. (1999) Young people's participation and representation in society. *Geoforum*, 30(2), 135–144.
- Simovska, V. & Bruun Jensen, B. (2009) *Conceptualizing participation – the health of children and young people*. Köpenhamn: World Health Organization Regional Office for Europe.
- Statens folkhälsoinstitut (2011) *Delaktighet och inflytande i samhället. Kunskapsunderlag för Folkhälsopolitisk rapport 2010*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut R 2011:31.
- Ungdomsstyrelsen (2010) FOKUS 10. *En analys av ungas inflytande*. Stockholm: Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:10.

Wearing, M. (2011) Strengthening youth citizenship and social inclusion practice – The Australian case: Towards rights based and inclusive practice in services for marginalized young people. *Children and Youth Services Review*, 32, 534–540.

Wennerholm Juslin, P. & Bremberg S. (2004) När barn och ungdomar får bestämma mer påverkas hälsan. *En systematisk forskningsöversikt*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut R 2004:30.

Young, M. I. (2000) *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.